

*Ludwika Jochym-Kuszkowa*

## FORMACJE PRZYMIOTNIKOWE Z ELEMENTEM SUFIKSALNYM *-БИ-* WE WSPÓŁCZESNYM JĘZYKU ROSYJSKIM

Przystępując do omówienia przymiotników na *-us-ый* we współczesnym języku rosyjskim trzeba zaznaczyć na wstępie, że będzie to jedynie omówienie ich budowy morfologicznej, nie zaś analiza od strony przynależności do systemu słotwórczego języka.

O systemie słotwórczym pisze N. D. Arutiunowa:

Система словообразования складывается из двучленных (парных) моделей, которые могут воспроизводиться по аналогии<sup>1</sup>.

Чтобы удовлетворительно описать систему словообразования, нужно прежде всего определить и отделить те явления языка, которые закрепленные традиционным путём зафиксированы как норма и существуют как данность, не выражающая регулярной лингвистической оппозиции<sup>2</sup>.

Arutiunowa wprowadza więc pojęcie normy językowej jako swego rodzaju antynomię do pojęcia systemu modeli słotwórczych aktualnie produktywnych i zdolnych do wzbogacenia zasobu leksykalnego języka.

Formant *-us-* jest obecnie elementem nieproduktywnym, tzn. jest niezdolny do tworzenia nowych przymiotników, nie ma jasno sprecyzo-

---

<sup>1</sup> Н. Д. Арутюнова *О понятии системы словообразования (на материале испанского языка)*. „Научные доклады высшей школы, Филологические науки“ 1960 nr 2 s. 24.

<sup>2</sup> Loc. cit.

wanej funkcji znaczeniowej i dlatego formacje z nim można opisywać tylko w ramach normy, a nie systemu.

Wszystkie istniejące w dzisiejszym języku literackim i dialektach rosyjskich przymiotniki na *-ивый* były odnotowane w słownikach obrazujących zasób leksykalny języka staroruskiego, a także wieków XVII, XVIII, XIX. Od połowy XIX wieku nie pojawił się ani jeden wyraz tego typu, z wyjątkiem złożzeń (zob. niżej). Dla języka staroruskiego aż do wieku XVII włącznie formant *-us-* był produktywny, przymiotniki utworzone przy jego pomocy wchodziły więc do systemu słotwórczego, choć też nie wszystkie ich typy.

Za typ słotwórczy za I. Kowalikiem<sup>3</sup> uważam wykładnik formalny w określonej funkcji tworzący formacje od pewnego typu podstaw słotwórczych.

Typ słotwórczy przy afiksacji określa się:

- A. jednością struktury onomazjologicznej,
- B. jednością leksykalno-gramatycznego charakteru podstawy słotwórczej,
- C. identycznością formantu<sup>4</sup>.

W dzisiejszej ruszczyźnie literackiej przymiotników z formantem *-us-* mamy niewiele (około 30 wyrazów), a materiał z dialektów nie za bardzo wzbogaca ten zasób.

Według podstawy derywacyjnej można je wszystkie podzielić na kilka typów: przymiotniki pochodzące

- I. od rzeczowników,
- II. od czasowników,
- III. od przymiotników,
- IV. przymiotniki o zatartej budowie morfologicznej.

Najliczniejszą grupę przymiotników stanowi grupa I, w której składzie wyróżniamy kilka klas: przymiotniki utworzone

1. od rzeczowników — nazw przedmiotów konkretnych,
2. od rzeczowników osobowych,
3. od rzeczowników abstrakcyjnych
  - a. o podstawach imiennych,
  - b. o podstawach słowno-imiennych.

Ad I, 1. Do grupy przymiotników na *-ивый* o podstawie rzeczownikowej oznaczającej nazwę przedmiotu konkretnego należą:

*плешивый* — Здравствуй плешивый, не припали волос (ДП 454), Не быть плешивому кудрявым... (поморс.), (Подв. Сл. Арх.).

<sup>3</sup> I. I. Ковалик *З методики порівняльного дослідження словотвору слов'янських мов*, „Доповіді та повідомлення Львівського державного університету ім. Франка“, випуск VII cz. I 1957 s. 50.

<sup>4</sup> M. Dokulil *Tvoření slov v češtině*, Praha 1962 s. 202.

*паршивый* — Она очень любила кошек и собак и подбирала их на улице, бездомных и паршивых (Гладков, Энергия), Паршивому поросёнку и в петровки мороз (ДП 479) и переносно: Нож был паршивый, но Жмакин [...] наточил его на камню (Герман *Один год*, 51).

*вшиивый* — Со лба красив, да с затылка вшив (ДП 696), переносно: Но мы с тобой люди одного класа, мы не какая — нибудь вшивая интеллигенция (Герман *Один год*, 325).

*червивый* — червивый гриб.

*сопливый* — 'такой, у которого текут сопля из носу' (Ушак.).

*шелудивый* — 'имеющий на коже струпья, коросту, сыпь — шелуди': Шелудивая кошка, Со всех сторон [нищие] полезли к богатому боярину, протягивая земляные, шелудивые ладони (А. Толстой *Пётр I*).

*возгривый* — (диал.) 'сопливый'. Возгрив муж, так хоть не привередлив [о невзрослом], (ДП 369).

*костривый* — 'с кострой' [о пеньке], переносно: 'задорный'. Он чилавек костривый (Добр. *Смол.* 351).

Jest to typ stosunkowo nowy, pierwsze tego rodzaju twory odnotowano w XVII wieku. Formant *-ив-* ma tu dość jasno sprecyzowaną funkcję. Przymiotnik z nim utworzony charakteryzuje subiekt (najczęściej wyrażony rzeczownikiem żywotnym) jako nosiciela cechy nazwanej w podstawie słowotwórczej. Najczęściej jest to charakterystyka negatywna, cecha jest wynikiem jakiegoś procesu chorobowego, jest zeszpeceniem zewnętrznym. Większość omawianych derywatów ma dodatkowy odcień stylizacji potocznej lub gwarowej, w stylu neutralnym języka literackiego najczęściej używa się tych przymiotników w znaczeniu przenośnym (por. *вшиивый, паршивый*, itd.).

Ciekawe są formy dialektyczne: (archang.) *крестивый самоед* (tak Rosjanie nazywają ochrzczonych Samojedów); (tulskie) *жениивый* 'żonaty' (D. I. 533); (kurskie) *девятниивый* холст 'холст в 9 пасм основы, узкий' (D. I. 425). Choć funkcja formantu jest tu podobna do funkcji w wyżej przytoczonych przykładach, semantycznie odbiegają te formacje od poprzednich, gdyż cecha wyrażona w podstawie nie ma zabarwienia negatywnego.

Ad I, 2. Od rzeczownika osobowego utworzony jest jeden przymiotnik z formantem *-ив-*: *плаксивый*, który może być bezpośrednio odniesiony do rzeczownika odczasownikowego *плакса* 'człowiek skłonny do płaczu'. Oprócz zasadniczego znaczenia skłonności zawartego już w podstawie rozwinęły się w derywacie z *-ив-* znaczenia wtórne, przenośne, por. Плаксивые звуки заныли, дрожа и посвистывая, в неподвижном воздухе (Тург. *Вешние воды*, 35).

Typ przymiotników o wspomnianym znaczeniu, mający za podstawę rzeczownik odsłowny — nazwę osoby według jej skłonności do pewnych

czynności — jest właściwy derywatom z *-лив-*. Tym też można tłumaczyć na przykład zamianę formy *плаксивый* na *плакливый* w dialektach smoleńskich (Добр. 602).

Ad I, 3. Przymiotniki na *-ив-* od rzeczowników abstrakcyjnych. Większość pierwotnych przymiotników na *-ив-* w s. c. s. czy st. rus. utworzona jest od rzeczowników abstrakcyjnych, np. *злоба, вазнь, завидя, мысль*. Е. А. Охомуш pisze na ten temat:

Качественность многих образований обуславливается не только семантикой их и суффикса *-ив-*, но и тем, что производящие основы существительных являются отвлеченными <sup>5</sup>.

Podstawa derywacyjna przymiotników tej klasy może być imienną lub słowno-imienną. Podstawę imienną mają przymiotniki: *красивый, спесивый, фальшивый, милостивый*, prefiksowane: *неправдивый, некрасивый, безмилостивый* (za Dalem podaje Orłow <sup>6</sup>). *Правдивый* oprócz wspomnianego znaczenia ma zachowany odcień skłonności do prawdy, por. *Петя был правдивый мальчик*. Даже самая маленькая ложь приводила его в смущение (Катаев *За власть Советов*), por. również przysłowia: *Криклив, да на дело правдив* (ДП 208); *Лучше нищий правдивый, чем тысячник лживый* (ДП 96).

Podstawę słowno-imienną mają przymiotniki: *лживый, льстивый, ленивый, речивый, игривый* i prefiksalny *нечестивый*, spotykany w stylu książkowym z odcieniem archaizmu cerkiewnego; por. wypadnięcie z języka literackiego *честивый* zachowanego jedynie w złożeniu *благочестивый*.

Podstawa czasownikowa determinuje w przytoczonych przykładach znaczenie skłonnościowe. Z drugiej zaś strony podstawy te mogą być odniesione do rzeczowników dewerbalnych, początkowo chyba nazw czynności, z czasem produktu czynności, por.

*лгать — ложь — лживый,*  
*льстить — лесть — льстивый.*

Pierwsze 4 znane są językowi staroruskiemu; *игривый* o podstawie *играть-игра* jest zarejestrowany przez Polikarpowa w XVII w.

Przymiotniki zaliczane do tej grupy częstokroć są wieloznaczne, rozbudowany łańcuch znaczeń wtórnych zależny jest w pewnym stopniu od rozwoju semantycznego podstawy słowotwórczej.

<sup>5</sup> Е. А. Охомуш *Словообразование прилагательных в русском языке XVI и XVII вв. (на материале повестей „Казанское царство“ и „О смутном времени“)*, Канд. дисс. Москва 1961 s. 46—47.

<sup>6</sup> А. И. Орлов *Полный филологический словарь русского языка с подробнейшим разъяснением всех отличий разговорной речи от ея письменного изображения и с указанием значения и замены всех иноязычных слов, вошедших в состав русского языка, чисто русскими словами*, Москва 1884.

Ad II. Przymiotniki utworzone od podstawy czasownikowej. We współczesnym języku rosyjskim istnieje tylko jeden przymiotnik na *-ивый* z odcieniem archaizmu wojskowo-administracyjnego, który może być zestawiony bezpośrednio z czasownikiem *служить*. Jest to przymiotnik *служивый*, który w XVI wieku powstał równoległe do wcześniejszego nieco (XV wiek) przymiotnika też odczasownikowego *служилый*. Obydwa były używane wymiennie i tylko w sferze terminologii wojennej i społeczno-politycznej, znaczenie ich było więc zbliżone, może tylko odcień czasownikowy silniejszy był trochę w formie *служилый*; por.

А что де господине, въ прошлом въ 181 году [...] приходили на Кузнецкой уезд воры Калмыцкие люди, и *служивого* человека въ избе съ детьми сожгли, и у иных *служилых* людей деревни [...] пожгли и людей переранили [...] (Дополн. к *Актам историческим*, 1674, т. VI, стр. 315)

[...] послалъ князь великий Иван Васильевич [...] *служилого* ему царевича Кайсыма (Казанская лет. стр. 223)<sup>7</sup>.

Por. również przykłady nowsze:

— Что ж вы, детушки, стоите? — закричал Иван Кузьмич. — Умирать, так умирать: дело *служивое*. (Пушкин *Капит. дочка*).

Как на север поезд, то одни солдаты да *служивый* народ (Гайдар *Школа*).

Dal podaje jeszcze złożenia: *стролуживый* i *горнослуживый* 'рядовой или нижний чин того же ведомства'. Wyraz *служивый* częściej używany bywa w funkcji rzeczownikowej w znaczeniu 'солдат'.

Ad III. Derywaty z *-ив-* od podstaw przymiotnikowych. Również pojedyncze przykłady użycia *-ив-* w funkcji derywacyjnej od przymiotnika daje materiał gwarowy. Są to wyrazy *тончивый* obok *тончавый* (Д, Доп. *Гер. Сл.*); SA 1847 notuje tylko *тончавый*; *мозгливый* obok *мозглявый* (Д, Доп.); *щедливый* (Д, Оп.) chyba zniekształcenie *щедривый*; *мокривый* o znaczeniu 'набирающий, притягивающий мокроту или всегда сырой', zarejestrowany przez Dala bez wskazania miejsca jego użycia; por. *мокривый* год, *мокривое* лето (Буль. *Мат.* 15).

Ad IV. Przymiotniki o zatartej budowie morfologicznej. Stosunkowo liczną grupę przymiotników z *-ив-* w dzisiejszym języku rosyjskim stanowią twory w różnym stopniu zleksykalizowane. Z punktu widzenia synchronii budowa morfologiczna ich zatraciła przejrzystość, a podzielność morfologiczna derywatów nie jest podtrzymywana, motywowana obecnością w języku literackim wyrazów, które uznać by można za ich podstawy słowotwórcze. Są to: *строптивый*, *ревнивый*, *ретивый*, *нерадивый*, *учтивый*, *неучтивый*, *юродивый*, *гугнивый*.

<sup>7</sup> por. О. Г. Прохорова *Заметки о новых словах в русском языке XV—XVII вв.* [w] *Исследования по лексикологии и грамматике русского языка*, Москва 1961 s. 161—162.

Do grupy tej należy zaliczyć też przymiotniki spotykane w gwarach *тчивый, чивый* (Д. IV. 446, Он. 234) w znaczeniu 'szczodry'; por. Что беднее, то тчивее; Тчивая, чивая рука; Тчивого (тороватого) от богатого не распознаешь (Д. IV. 446). Dal wyprowadza tę formę od *точивый*, choć przyjęta jest etymologia А. Potiebni (z *чьсть-ч-ив-*, skąd *чцив-тъцив-* scs i st. rus. *тъцивъ* w znaczeniu 'скорый, быстрый, усердный')<sup>8</sup> i М. Vasmera, który formę *тчивый, чивый* wiąże z *тъцивъ* i czasownikiem *тъцати* 'eilen, drägen, beeilen' (por. *тцательный*)<sup>9</sup>. Preobrażenski pisze:

Из признака 'усердный' легко могло развиться 'услужливый, готовый угостить, попотчевать, почтить': можно допустить к тому же семасиологическую контаминацию с *читать*<sup>10</sup>.

Pod względem akcentowym omawiane przymiotniki przedstawiają się na ogół jednolicie, akcent pada na samogłoskę sufiksalną. Wyjątkiem od tej zasady są: (милостивый, незлбивый, юродивый).

Przymiotniki złożone z drugim członem zawierającym *-ив-*

W zabytkach literatury staroruskiej bardzo często spotyka się wyrazy złożone. Badacze języka tych zabytków nie są zgodni w poglądach co do pochodzenia tych złożzeń. Jedni<sup>11</sup> widzą w nich tylko i wyłącznie kalki z języka greckiego, z języka oryginału tłumaczonego na język słowiański, inni<sup>12</sup> natomiast są skłonni przypuszczać, iż język staroruski posiadał już wcześniej własne modele takich złożzeń wyrazowych. Ł. N. Wiałkina<sup>13</sup>, aby odpowiedzieć jednoznacznie na to pytanie, przebadala język jednego z zabytków literatury przekładowej z XII wieku (*Древнеславянская кормчая. XIV титулов без толкований. Труд. В. Н. Бенешевича, т. I, СПб. 1907 г.*) i ta analiza pozwoliła jej stwierdzić, że chociaż większość wyrazów złożonych użytych w badanym materiale to kalki greckie,

<sup>8</sup> А. А. Потєбня *К истории звуков русского языка, Этимологические заметки*, Варшава 1880—1883, 4, VI.

<sup>9</sup> М. Vasmer *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1958 t. III s. 159 i 336.

<sup>10</sup> А. Преображенский *Этимологический словарь*, т. II, Москва—Ленинград 1949 s. 25.

<sup>11</sup> М. Н. Сперанский *Из истории русско-славянских литературных связей*, Москва 1960 (*Сложные существительные в лексике Федора Поликарпова, 1704*); В. И. Пономарев *К истории сложных слов в русском языке*, „Доклады и сообщения Ин-та языкознания АН СССР“ 4, М. 1953.

<sup>12</sup> Е. А. Василевская *К проблеме сложного слова*, „Ученые записки МГПИ им В. И. Ленина“, 48, вып. 10, 1940; Т. В. Собанская *Типы сложных прилагательных в языке русской письменности XI—XVIII вв.*, Ростов-на-Дону 1954.

<sup>13</sup> Л. В. Вялкина *Сложные слова в древнерусском языке в их отношении к языку греческого оригинала (на материале Ефремовской кормчей)*, „Исследования по исторической лексикологии древнерусского языка“ АН СССР, Москва 1964, 94—118.

jednak w języku ruskim XII wieku istniał już dość rozgałęziony system modeli złożzeń, obejmujący prawie wszystkie części mowy i

традиция сложения основ была достаточно сильной и устоявшейся [...] о чем говорит передача греческих простых слов русским сложным словом<sup>14</sup>.

We współczesnym języku literackim rosyjskim notujemy pewną ilość formacji przymiotnikowych złożonych, w których drugim członem złożenia jest przymiotnik z formantem *-ив-*. Według słowników współczesnych liczba ich wynosi 42, z czego większość ma drugi człon odczasownikowy: *-любивый* (26) *-точивый* (5), *-служивый* (2); drugi człon ma podstawę słowno-imienną: *-речивый* (8), *-честивый* (1).

Wszystkie te composita mają dziś odcień archaizowany, utrzymują się w języku tradycyjnie, jedno z nich istnieje od okresu staroruskiego, por. *братолюбивый* (Ср. I. 170), inne (a tych jest większość) datują się od wieku XVII (por. słowniki Polikarpowa<sup>15</sup> i Berendy<sup>16</sup>, inne jeszcze powstały w XIX, i nawet w XX wieku, najczęściej w terminologii naukowej, np. botanicznej, przy pomocy sufiksoidalnego już obecnie elementu przymiotnikowego *-любивый*, por. *светолюбивый*, *сухолюбивый*, *тенелюбивый*.

#### Formacje z drugim członem dewerbalnym.

Najliczniejsze są composita z drugim elementem *-любивый*, który pojawił się w złożeniach jako kalka greckiego komponentu *φίλο-*. W języku greckim szyk komponentów compositum był swobodny, co tłumaczy fakt istnienia wyrazów typu: *φιλόθεος* i *θεοφιλής*, oddawany jako *боголюбивый*. Częściej jednak *φίλο-*grał rolę komponentu pierwszego, podczas gdy w staroruskim jego odpowiednik *-любие* był prawie zawsze członem drugim, co daje się wytłumaczyć strukturą modelu ruskiego compositum: człon A = obiekt czynności, człon B = nazwa czynności, por. *φιλανθρωπία* — *человеколюбие* *φιλόχριστος* — *христоролюбивый*<sup>17</sup>.

Sporadyczna jest wymiana w języku ruskim członów, por. *любочестивый* obok *честолюбивый*, przy czym zwyczajem okazał się przymiotnik *честолюбивый*, zbudowany według powszechnie przyjętego modelu. Powstanie przymiotnika *любочестивый* uwarunkowane było istnieniem i samodzielnym funkcjonowaniem przymiotnika *честивый*. Z drugiej zaś strony nastąpiła pewna dyferencjacja semantyczna w tym wyrazie.

<sup>14</sup> Op. cit., s. 113.

<sup>15</sup> Ф. П. Поликарпов *Лексикон трезязычный, сиречь речений славенских еллиногреческих и латинских сокровище*, 1704.

<sup>16</sup> *Лексикон славенороський и имен тълкование...* Памви Беринди, 1627, Видавництво Академії Наук Української РСР, Київ 1961.

<sup>17</sup> Пор. Л. В. Валкина, op. cit., s. 110.

Słowniki akademickie z r. 1814 i 1847 notują przy nim oprócz znaczenia identycznego z *честолубивый* i znaczenie drugie z kwalifikatorem „cerk.“ ‘щедрый’ (SA 1814), ‘любящий воздавать честь по достоинству’. SA 1847 zaopatrjuje artykuł hasłowy jeszcze w przykład: *любочествивъ бо сый владыка*. Сл. св. юанна Злат. въ неделю Пасхи.

Dzisiejszy sufiksoid - *любивый* jako samodzielny wyraz występował w języku staroruskim. Srezniewski podaje przy nim znaczenia: 1. любящий, благосклонный, 2. милосердный, 3. склонный, пристрастный (XII). W innym znaczeniu występuje on w gwarach archangielskich, por. *любивая земля* ‘доброкачественная, удобренная земля’.

*Любивый*, jako przymiotnik spotyka się również we współczesnym języku ukraińskim, por. Усе же той таки голосочек ласковенький і тиі віченьки любиви, тихі (Вовчок *Твори*, т. I, 1955), Як хто любить, то любивый — і найкращий у світі і все вже добро від його (Вовчок *Твори*, т. I, 1955).

Formacje słowotwórcze z drugim elementem -*любивый* ze względu na ich budowę morfologiczną można podzielić na 3 zasadnicze typy:

1. Człon pierwszy ma znaczenie dopełnienia bliższego<sup>18</sup> przy odczuwanym jeszcze czasownikowym znaczeniu sufiksoidu -*любивый* i jest wyrażony przez prosty temat rzeczownikowy, oznaczający:

a. osoby, por. *чадолубивый, детолубивый, человеколюбивый, женолюбивый, братолубивый, страннолюбивый* ‘любящий принимать странников, странствующих’ (por. u Beryudy: странный — ‘странень гость, общый члкъ’).

b. przedmioty i zjawiska fizyczne, por. *сребролюбивый* i stosunkowo różnie: *тенелубивый, светолубивый, водолюбивый, теплолюбивый*;

c. abstrakty, por. *правдолубивый, властолубивый, славолюбивый, сластолюбивый, честолубивый, миролюбивый, корыстолубивый, свободолубивый, трудолюбивый, христолубивый*;

W przymiotnikach tego typu zawiera się odcień semantyczny pewnej stałej skłonności do czegoś, co oznacza się pierwszym członem złożenia. Odcień ten pojawił się dzięki wyczuwalnemu związkowi semantycznemu członu -*любивый* z czasownikiem *любить*.

2. Człon pierwszy złożenia jest wyrażony przymiotnikiem, oznaczającym cechę stanu, w którym lubi się znajdować subiekt określany, stanu, który mu odpowiada, służy. Znaczenie całej formacji byłoby więc ‘lubiący być jakimś’. Przykładów w literackiej ruszczyźnie mamy niewiele, por. *празднолюбивый, сухолюбивый, вольнолюбивый*. Ten ostatni jest zbliżony sematycznie do przymiotnika *свободолюбивый*. W słownikach akademickich występują one jako synonimy.

3. Pierwszy człon złożenia jest wyrażony zaimkiem. Na ten typ

<sup>18</sup> Por. A. Sieczkowski *Struktura słowotwórcza przymiotników czeskich i polskich, Studium porównawcze*, „Prace Językoznawcze“ PAN, Wrocław 1957 s. 99—100.



formacji mamy tylko 2 przykłady: *самолюбивый*, po raz pierwszy zarejestrowany przez Polikarpowa, i zrost *себялюбивый*, datujący się od wieku XIX (SA 1847).

Z 25 wyrazów (złożeń z *-любивый*) zarejestrowanych w słownikach XIX wieku<sup>19</sup>, a nie zachowanych do dzisiaj, 23 utworzone są według modelu 1 (por. wyżej): temat rzeczownikowy + *o/e* + *любивый*, por. *даролюбивый*, *зтатолубивый*, *мздолюбивый*, 2 według modelu 2., por. *щедролюбивый*, 'любящий быть щедрым' (SA 1822), *чистолубивый* (SA 1847).

Te typy złożeń noszą wyraźne zabarwienie języka oficjalnego, bardzo często hieratycznego (por. kwalifikatory w SA 1847), zachowały się od czasów wcześniejszych, przede wszystkim od wieku XVII, może w związku z reformą pism cerkiewnych.

W języku staroruskim istniały composita rzeczownikowe zawierające w swej budowie drugi człon: *-любъ/-любець*, można by więc przypuścić, iż pierwotnie przymiotniki z *-любивый* były utworzone od tych rzeczowników osobowych, we współczesnym języku rosyjskim jednak nie ma ich i dlatego omawiane przymiotniki możemy analizować w sposób, w jaki to było wyżej przedstawione.

Istniejące we współczesnej ruszczyźnie literackiej composita z *-любивый* mają zastosowanie wyłącznie w języku specjalnym, naukowym lub celowo archaizowanym, gdzie posiadają pewną nieznaczną produktywność.

#### Formacje z drugim członem *-точивый*.

Przymiotnik *точивый* podaje Dal jako wyraz samodzielny, nie powołując się jednak na żadne źródła, w znaczeniu 'точащий из себя, источающий'.

Struktura przymiotników złożonych, których drugim elementem składowym jest *точивый*, podobna jest w zasadzie do wcześniej omówionych formacji z *-любивый* (por. model 1). Znaczenie strukturalne tej formacji można określić jako 'wydzielający coś, co nazwane jest pierwszym członem złożenia. Mamy więc: *слезоточивый*, *кровоточивый*, *гноеточивый*, *мироточивый*. Dal podaje jeszcze: *мочеточивый* свищ, *водоточивый*.

Taką samą strukturę posiadają złożenia używane w znaczeniu przenośnym; por. *медоточивые* уста, *речь*, *голос*, *смертоточивые* уста, 'лукавые и вредные, губительные'. Dal podaje bez źródła. Pozostałe: *благоточивый* (струи *благоточивого* учения) (Прол. Авг. 15) notuje SA 1847 z kwalifikatorem (cerk.), *жизнеточивый* spotyka się u Dala bez przykładu; oba te złożenia mają jaskrawy odcień stylizacji hieratycznej.

<sup>19</sup> SA 1806—1822, SA 1847, D, On, Don. (p. objaśnienia skrótów źródeł); Dal dodatkowo umieścił w swoim słowniku 10 wyrazów zbudowanych według modelu 1. nie zaświadczonych we wspomnianych słownikach.

Z pozostałych przymiotników złożonych, których drugi człon jest pochodzenia czasownikowego, należy wymienić *старослуживый, горнослуживый* (u Dala bez przykładu).

#### Formacje złożone z drugim członem o temacie słowno-imiennym

Należą tu przede wszystkim composita z drugim członem *-речивый*. Przymiotnik *речивый* zarejestrowany jest w 3 słownikach języka współczesnego z kwalifikatorem 'przestarzały' (устар). Srezniewski podaje za przymiotnikiem *речивый* znaczenie 'красноречивый'; obok *речивый* z tym samym znaczeniem przywodzi również *речистый*. To samo Dal. Berynda notuje tylko *речистый*. Przykładów na przymiotnik *речивый* nie ma zbyt wiele.

Częste są natomiast w języku rosyjskim złożenia z *-речивый*. Możemy je rozpatrywać dwojako: pierwszy człon może służyć określeniem (atrybutem) mowy (речи) charakterystycznej dla danego subiektu, będzie więc tematem przymiotnikowym; por. *красноречивый, злоречивый*. W drugim członie na plan pierwszy wystąpi znaczenie rzeczownikowe podstawy nomen actionis *речь* elementu *-речивый*.

Jeżeli zaś *-речивый* rozpatrywać będziemy jako ekwiwalent tworu odczasownikowego<sup>20</sup> o przybliżonym znaczeniu 'mówiący', to mamy do czynienia ze zrostem i wtedy pierwszy człon będzie przysłówkiem spełniającym rolę okolicznika sposobu czy też miary i stopnia. W takim wypadku przy analizie słowotwórczej nie możemy wydzielać żadnego afiksu łączącego. Za drugą ewentualnością takiego rozumowania przemawiałyby przykłady: *тупоречивый* 'jąkała' (D,SA 1822, SA 1847) *благоречивый* 'имеющий способность приятно говорить, сладкоречивый' (SA 1847), *чисторечивый* 'выговаривающий слова чисто и ясно', *малоречивый*.

Z przytoczonych przykładów we współczesnym języku literackim nie używa się prawie żadnego. Zachowały się w nim przymiotniki: *красноречивый, многоречивый, велеречивый, сладкоречивый, малоречивый*.

Formacje o drugim członie *-любивый, -точивый, -речивый* pochodzenie swe zawdzięczają językowi cerkiewnemu, o czym świadczy niejednokrotnie postać fonetyczna czy też leksykalna pierwszego członu złożenia; por. *мздолюбивый, отроколюбивый, благоречивый*.

---

<sup>20</sup> Używam zwrotu „ekwiwalent tworu odczasownikowego“, gdyż z synchronicznego punktu widzenia nie ma dzisiaj bezpośredniego związku przymiotnika *речивый* z czasownikiem. W złożeniach omawianego typu natomiast jest jasno wyczuwalna więź drugiego członu ze znaczeniem czynnościowym (por. również u Srezniewskiego znaczenia rzeczownika *речь*).

Na podłożu ruskim typ tych złożzeń częściowo się zrusyfikował poprzez zamianę pierwszego członu cerkiewnego odpowiednikiem ruskim, por.

*велеречивый* — *многоречивый*,  
*благоречивый* — *доброречивый*,  
*чадолюбивый* — *детолюбивый*.

Omówione derywaty są relikdami epok językowych wcześniejszych, w języku rosyjskim zachowały się dzięki przynależności albo do terminologii specjalnej naukowej, albo w specjalnych stylach mowy. Oprócz złożzeń z *-любивый* są one nieproduktywne.

Буль. Мат. — С. К. Булич *Материалы для русского словаря*, СПб. 1896.

Гер. Сл. — М. К. Герасимов *Словарь уездного череповецкого говора*, СПб, 1910, Сб. ОРЯС Имп. АН, т. XXXVII, № 3.

Д. — В. Даль *Толковый словарь живого великорусского языка*, набрано и напечатано со II издания 1880—1882, Гос. изд. — во иностранных и национальных словарей, Москва 1955.

Добр. Смол. — В. Н. Добровольский *Смоленский областной словарь*, Смоленск 1914.

Доп. — *Дополнение к опыту областного великорусского словаря*, Изд. II Отделения Имп. АН, СПб. 1858.

ДП — В. Даль *Пословицы русского народа*, Москва 1957, Гос. изд. художественной литературы.

Оп. — *Опыт областного великорусского словаря*, изданный II, Отделением Имп. АН, СПб. 1852.

Подв. Сл. Арх. — А. Подвысоцкий *Словарь областного Архангельского наречия в его бытовом и этнографическом применении*, Изд. II Отделения Имп. АН, СПб. 1885.

Ср. — И. И. Срезневский *Материалы для словаря древнерусского языка*, СПб. 1893—1905, Изд. ОРЯС Имп. АН.

Ушак. — Д. Н. Ушаков *Толковый словарь русского языка*, М. 1935—1940.

SA 1806 }  
SA 1809 } *Словарь Академии Российской по азбучному порядку расположенный* в VI томах,  
SA 1814 } СПб. 1806—1822.  
SA 1822 }

SA 1847 *Словарь церковно-славянского и русского языка*, составленный II Отделением Имп. АН, СПб. 1847.